

Міністерство охорони здоров'я України
Національна медична академія післядипломної освіти
імені П. Л. Шупика

ПАЛІАТИВНА та ХОСПІСНА ДОПОМОГА

ПІДРУЧНИК

За редакцією:
академіка НАМН України Ю. В. Вороненка,
члена-кореспондента НАМН України Ю. І. Губського

Вінниця
Нова Книга
2017

УДК 616-093.75:364-58(075.8)

ББК 53.57я73

П14

Рекомендовано Міністерством охорони здоров'я України як підручник для студентів, лікарів-інтернів та лікарів – слухачів закладів (факультетів) післядипломної освіти вищих навчальних закладів МОЗ України (протокол засідання Комісії для організації підготовки навчальної та навчально-методичної літератури для осіб, які навчаються у вищих медичних (фармацевтичних) навчальних закладах та закладах післядипломної освіти МОЗ України, від 24.03.2016 р. № 1)

Колектив авторів:

Вороненко Ю. В., Губський Ю. І., Князевич В. М., Моїсєнко Р. О., Гойда Н. Г., Царенко А. В., Шекера О. Г., Ерстенюк Г. М., Децик О. З., Міхньов В. А., Стаднюк Л. А., Чайковська В. В., Сильченко В. П., Лісний І. І., Золотарьова Ж. М., Толстих О. І., Вольф О. О., Брацюнь О. П., Бабійчук О. М., Воронін А. В., Ященко В. І.

Рецензенти:

П. Д. Фомін – академік НАН та НАМН України, професор, доктор медичних наук, завідувач кафедри хірургії № 3 Національного медичного університету імені О. О. Богомольця, член Президії НАМН України.

Ю. В. Думанський – член-кореспондент НАМН України, професор, доктор медичних наук, ректор Донецького Національного медичного університету.

В. В. Безруков – академік НАМН України, професор, доктор медичних наук, директор ДУ “Інститут геронтології імені Д. Ф. Чеботарьова” НАМН України.

П14 **Паліативна та хоспісна допомога** : підручник / [Вороненко Ю. В., Губський Ю. І., Князевич В. М., та ін.] ; за ред.: Ю. В. Вороненка, Ю. І. Губського. – Вінниця : Нова Книга, 2017. – 392 с.
ISBN 978-966-382-655-4

Підручник містить систематизоване викладення курсу паліативної та хоспісної допомоги, включаючи питання організації та надання госпітальної і амбулаторної допомоги паліативним пацієнтам у світі та в Україні. Висвітлено сучасні підходи та кращий міжнародний і національний досвід надання паліативної та хоспісної медичної допомоги інкурабельним хворим з онкологічними, серцево-судинними та іншими хронічними неінфекційними захворюваннями, а також пацієнтам у термінальних стадіях ВІЛ-інфекції/СНІД та туберкульозу. Розглядаються особливості надання паліативної та хоспісної допомоги в спеціалізованих стаціонарах, а також сімейними лікарями в амбулаторних умовах.

Підручник складений відповідно до типової наскрізної навчальної програми “Паліативна та хоспісна допомога”, затвердженої МОЗ України для студентів вищих медичних навчальних закладів і буде використаний також у системі післядипломної освіти інтернів та підвищення кваліфікації лікарів загальної практики – сімейних лікарів, лікарів закладів ПМСД, закладів паліативної та хоспісної допомоги, онкологів, терапевтів, геріатрів, педіатрів та лікарів інших спеціальностей закладів охорони здоров'я.

УДК 616-093.75:364-58(075.8)

ББК 53.57я73

ISBN 978-966-382-655-4

© Колектив авторів, 2017

© Нова Книга, 2017

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	8
ВСТУП	10
Розділ 1. ПАЛІАТИВНА ТА ХОСПІСНА ДОПОМОГА: МЕДИКО-ДЕМОГРАФІЧНА АКТУАЛЬНІСТЬ, ВИЗНАЧЕННЯ, СКЛАДОВІ	14
1.1. Актуальність паліативної та хоспісної допомоги у світі та в Україні.	15
1.2. Структура смертності на початку XXI сторіччя у світі та в Україні.	15
1.3. Паліативна та хоспісна допомога: дефініції, загальні концепції.	21
1.4. Складові системи паліативної та хоспісної допомоги.	22
1.5. Паліативна та хоспісна медицина	24
1.6. Хоспісна допомога. Хоспісна медицина	25
Розділ 2. ПАЛІАТИВНА ДОПОМОГА В ПРАКТИЦІ СІМЕЙНОГО ЛІКАРЯ	29
2.1. Критерії надання пацієнтові статусу паліативного хворого	30
2.2. Визначення поняття "первинна паліативна допомога"; складові	31
2.3. Законодавче регулювання та забезпечення доступності паліативної допомоги в Україні	33
<i>Перелік запитань для контролю знань та навичок з питань паліативної та хоспісної допомоги до розділів 1–2</i>	<i>38</i>
Розділ 3. ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ ТА ПЕРЕБІГУ ХРОНІЧНИХ НЕВИЛІКОВНИХ ХВОРОБ. КОНЦЕПЦІЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ	39
3.1. Хвороба, основні закономірності та періоди розвитку, варіанти завершення. Смерть клітини.	40
3.2. Смерть організму: клінічна та біологічна смерть; термінальний період життя	43
3.3. Якість життя та причини її порушення у пацієнтів з хронічними невиліковними хворобами.	46
3.4. Клінічні підходи та методи оцінки якості життя паліативних пацієнтів	49
3.5. Базові клінічні та етичні принципи надання паліативної допомоги. Філософія та холістичні постулати С. Сондерс	57
3.6. Еутаназія: медико-юридичні та біоетичні аспекти	59
<i>Перелік запитань для контролю знань та навичок з питань паліативної та хоспісної допомоги до розділу 3</i>	<i>60</i>
Розділ 4. ТИПОВІ КЛІНІЧНІ СИМПТОМИ В ПАЛІАТИВНІЙ ТА ХОСПІСНІЙ МЕДИЦИНІ	61
4.1. Типові клінічні симптоми у паліативних пацієнтів та їх оцінка	62
4.2. Больовий синдром у паліативних пацієнтів: поширеність, клінічне значення	65
4.3. Інші поширені клінічні симптоми в паліативній та хоспісній медицині	68
4.3.1. Хронічна втома та втомлюваність	68
4.3.2. Закреп. Діарея	69

4.3.3. Нудота. Блювання.	71
4.3.4. Ураження шкіри та слизових оболонок. Пролежні	72
4.3.5. Задишка/диспное.	74
4.3.6. Кашель. Кровохаркання	76
4.3.7. Асцит: клініка, ведення хворого	77
4.3.8. Анорексія/кахексія. Виснаження	82
<i>Перелік запитань для контролю знань та навичок з питань паліативної та хоспісної допомоги до розділу 4</i>	<i>84</i>
Розділ 5. БОЛЬОВИЙ СИНДРОМ У ПАЛІАТИВНІЙ МЕДИЦИНІ: ПАТОФІЗІОЛОГІЧНІ, ПАТОПСИХОЛОГІЧНІ ТА КЛІНІЧНІ АСПЕКТИ.	85
5.1. Нейрофізіологічні та нейрохімічні механізми виникнення та розвитку болю. Ноцицептивна система.	86
5.2. Формування хронічного больового синдрому.	89
5.3. Патопсихологічні наслідки хронічного больового синдрому	93
5.4. Принципи і методи діагностики та оцінки ХБС у паліативній онкології	94
<i>Перелік запитань для контролю знань і навичок з питань паліативної та хоспісної допомоги до розділу 5</i>	<i>98</i>
Розділ 6. ПАЛІАТИВНА ОНКОЛОГІЯ. НАДАННЯ ПАЛІАТИВНОЇ ТА ХОСПІСНОЇ ДОПОМОГИ ПАЦІЄНТАМ ІЗ ЗЛОЯКІСНИМИ НОВОУТВОРЕННЯМИ	99
6.1. Епідеміологія та соціальна значимість онкологічних захворювань.	100
6.2. Захворюваність та смертність від злоякісних новоутворень в Україні та у світі	103
6.3. Загальна характеристика пухлинного росту і типів злоякісних пухлин.	105
6.4. Етіологія, патогенез, молекулярна біологія злоякісних новоутворень	110
6.5. Принципи діагностики та лікування злоякісних пухлин і місце паліативної допомоги	115
6.6. Біоетичні проблеми в паліативній онкології.	122
<i>Перелік запитань для контролю знань і навичок з питань паліативної та хоспісної допомоги до розділу 6.</i>	<i>124</i>
Розділ 7. ПАЛІАТИВНА ТА ХОСПІСНА МЕДИЧНА ДОПОМОГА ХВОРИМ НА ВІЛ/СНІД ТА ТУБЕРКУЛЬОЗ	125
7.1. Паліативна та хоспісна допомога пацієнтам з інфекцією ВІЛ/СНІД.	126
7.1.1. ВІЛ-інфекція та СНІД у XXI сторіччі: медичні та соціальні проблеми	126
7.1.2. Етіологія та патогенез ВІЛ-інфекції та СНІДу: молекулярна біологія, патофізіологія, клінічна біохімія.	133
7.1.3. Клініка, діагностика, лікування ВІЛ-інфекції	136
7.1.4. Паліативна допомога в термінальних стадіях ВІЛ/СНІД	141
7.1.5. Біоетичні та юридичні проблеми ведення пацієнтів у термінальний період розвитку ВІЛ-інфекції.	148
7.2. Паліативна і хоспісна допомога пацієнтам з інкурабельними формами туберкульозу, зокрема ВІЛ-асоційованого туберкульозу.	150

7.2.1. Туберкульоз – епідеміологія, клініка, сучасний стан боротьби з туберкульозом в Україні	150
7.2.2. Туберкульоз та ВІЛ/СНІД як медико-соціальна проблема.	153
7.2.3. Паліативна допомога пацієнтам з мультирезистентними формами туберкульозу та ВІЛ/СНІД-асоційованим туберкульозом.	155
7.2.4. Етапи надання ПХД пацієнтам з туберкульозом, для яких усі інші можливості лікування вичерпані	156
<i>Перелік запитань для контролю знань та навичок з питань паліативної та хоспісної допомоги до розділу 7</i>	<i>158</i>
Розділ 8. ФАРМАКОТЕРАПІЯ В ПАЛІАТИВНІЙ МЕДИЦИНІ-1.	
ЛІКАРСЬКІ ЗАСОБИ ДЛЯ КОНТРОЛЮ БОЛЬОВОГО СИНДРОМУ	159
8.1. Загальні принципи контролю болю в паліативній медицині.	160
8.2. Фармакологічний контроль больового синдрому в паліативній медицині.	161
8.3. Контроль синдрому хронічного болю згідно зі схемою ВООЗ	161
8.4. Нормативна база та порядок використання опіоїдних анальгетиків у паліативній медицині	164
8.5. Засоби фармакологічного контролю хронічного болю в паліативній медицині	165
8.5.1. Контроль болю ненаркотичними анальгетиками та НПЗЗ	165
8.5.2. Контроль болю анальгетиками центральної дії (опіоїдними анальгетиками).	169
8.5.3. Фармакологічні принципи застосування опіоїдних анальгетиків	176
8.5.4. Парадигма перорального морфіну	181
<i>Перелік запитань для контролю знань і навичок з питань паліативної та хоспісної допомоги до розділу 8</i>	<i>184</i>
Розділ 9. ФАРМАКОТЕРАПІЯ В ПАЛІАТИВНІЙ МЕДИЦИНІ-2.	
ЛІКАРСЬКІ ЗАСОБИ АД'ЮВАНТНОЇ ДІЇ	185
9.1. Загальна характеристика застосування ад'ювантних ЛЗ у паліативній та хоспісній медицині	186
9.2. Основні класи ад'ювантних ЛЗ, що застосовуються в паліативній та хоспісній медицині	187
9.3. Клініко-фармакологічна характеристика ад'ювантних ЛЗ.	189
9.3.1. Ад'ювантні ЛЗ – коанальгетики: психо- та нейролептики	189
9.3.2. Протисудомні засоби.	192
9.3.3. Лікарські засоби для лікування кісток	193
9.3.4. Протиблювотні засоби та препарати, що усувають нудоту	194
9.3.5. Антигістамінні засоби для системного застосування	194
9.3.6. Глюкокортикоїди для системного застосування.	195
9.4. Лікарські засоби для надання ПХД, Що рекомендовані ЕАРС та ВООЗ.	197
<i>Перелік запитань для контролю знань та навичок з питань паліативної та хоспісної допомоги до розділу 9</i>	<i>201</i>

Розділ 10. ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНІ АСПЕКТИ ПАЛІАТИВНОЇ ТА ХОСПІСНОЇ ДОПОМОГИ	202
10.1. Психологічні аспекти термінального періоду життя. Модель Кьюблер – Росс...	203
10.2. Депресія у паліативних пацієнтів	205
10.3. Порушення сну/безсоння	209
10.4. Реакції родини та близьких осіб (горе і втрата)	213
<i>Перелік запитань для контролю знань та навичок з питань паліативної та хоспісної допомоги до розділу 10</i>	215
Розділ 11. ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ПАЛІАТИВНОЇ ДОПОМОГИ ПАЦІЄНТАМ ЛІТНЬОГО ВІКУ	216
11.1. Постаріння населення у світі та в Україні. Демографічні наслідки та проблема надання медичної допомоги в кінці життя	217
11.2. Біологічні та соціально-психологічні аспекти старіння і старості	222
11.3. Психологічні властивості пацієнтів літнього віку в контексті невиліковного захворювання	226
11.4. Загальні принципи надання медичної допомоги особам літнього віку	228
11.5. Особливості фармакотерапевтичної допомоги пацієнтам літнього віку	230
11.6. Особливості перебігу і лікування хронічної серцевої недостатності у паліативних пацієнтів літнього віку	241
11.7. Особливості контролю болю у паліативних пацієнтів літнього віку	247
11.8. Психологічна підтримка людини літнього віку, яка переживає важку втрату	252
<i>Перелік запитань для контролю знань та навичок з питань паліативної та хоспісної допомоги до розділу 11</i>	256
Розділ 12. НАДАННЯ ПАЛІАТИВНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ: КЛІНІЧНІ, БІОЕТИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ	257
12.1. Актуальність проблеми надання паліативної допомоги дітям у світі та в Україні	258
12.2. Організаційні особливості надання паліативної допомоги дітям	260
12.3. Дитячі Центри паліативної допомоги: світовий та національний досвід	262
<i>Перелік запитань для контролю знань та навичок з питань паліативної та хоспісної допомоги до розділу 12</i>	265
Розділ 13. ЕТИЧНІ ТА ДУХОВНІ АСПЕКТИ ПАЛІАТИВНОЇ ТА ХОСПІСНОЇ ДОПОМОГИ	266
13.1. Повідомлення неприємних новин (діагнозу невиліковного захворювання, несприятливого прогнозу) пацієнтам або їх родичам	267
13.2. Ключові етапи надання інформації (неприємних новин, невиліковного діагнозу, несприятливого прогнозу) пацієнтові та його родині	269
13.3. Духовні аспекти паліативної допомоги	276
13.4. Психічне перенапруження персоналу при роботі з паліативними пацієнтами. Програма антистресової поведінки	281
<i>Перелік запитань для контролю знань та навичок з питань паліативної та хоспісної допомоги до розділу 13</i>	287

Розділ 14. РОЛЬ ТА ФУНКЦІЇ ЛІКАРЯ В ТЕРМІНАЛЬНИЙ ПЕРІОД ЖИТТЯ. ЕЛЕМЕНТИ МЕДИЧНОЇ ТАНАТОЛОГІЇ	288
14.1. Термінальний стан пацієнта. Агонія	289
14.2. Правила догляду за помираючим пацієнтом	291
14.3. Елементи медичної танатології. Смерть пацієнта	292
14.3.1. Встановлення факту смерті	293
14.3.2. Констатація смерті	295
14.3.3. Патологоанатомічний розтин	298
<i>Перелік запитань для контролю знань та навичок з питань паліативної та хоспісної допомоги до розділу 14</i>	300
Розділ 15. ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У СФЕРІ ПАЛІАТИВНОЇ ТА ХОСПІСНОЇ ДОПОМОГИ	301
15.1. Визначення соціальної роботи	302
15.2. Основні принципи соціальної роботи з паліативними пацієнтами	302
15.3. Соціальна робота з паліативними хворими в Україні	304
15.4. Співпраця фахівців із соціальної роботи та медичних працівників при наданні ПХД	310
<i>Перелік запитань для контролю знань і навичок з питань паліативної та хоспісної допомоги до розділу 15</i>	312
Розділ 16. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ПРИНЦИПИ НАДАННЯ ПАЛІАТИВНОЇ ТА ХОСПІСНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ	313
16.1. Сучасні міжнародні підходи, стандарти і принципи організації надання ПХД населенню	314
16.2. Потреби населення України у паліативній та хоспісній допомозі	315
16.3. Нормативно-правова база, що регулює надання ПХД в Україні	319
16.4. Стаціонарні заклади паліативної та хоспісної допомоги	320
16.5. Надання паліативної допомоги вдома	321
16.6. Доступ пацієнтів до фармакологічного знеболення	322
16.7. Підготовка кадрів фахівців, залучених до надання ПХД	322
16.8. Проблеми розвитку системи ПХД в Україні	324
<i>Перелік запитань для контролю знань та навичок з питань паліативної та хоспісної допомоги до розділу 16</i>	326
ЛІТЕРАТУРА	327
НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ПАЛІАТИВНОЇ ТА ХОСПІСНОЇ ДОПОМОГИ	337
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ ПАЛІАТИВНОЇ ТА ХОСПІСНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ	338
ДОДАТКИ	340

Навчальне видання

Вороненко Юрій Васильович
Губський Юрій Іванович
Князевич Василь Михайлович та ін.

Паліативна та хоспісна допомога

Підручник

За редакцією:

*академіка НАМН України Ю. В. Вороненка,
члена-кореспондента НАМН України Ю. І. Губського*

Редактор *О. В. Марчук*
Коректор *Л. Я Шутова*
Комп'ютерна верстка: *О. С. Парфенюк*

Підписано до друку 29.06.17. Формат 70×100/16. Папір офсетний.
Гарнітура Таймс. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 31,75. Зам. № 917.

ПП “Нова Книга”
21029, м. Вінниця, вул. Квятека, 20
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2646 від 11.10.2006 р.
Тел. (0432) 56-01-87. Факс 56-01-88
E-mail: info@novaknyha.com.ua
www.novaknyha.com.ua